

Aşk Mesnevileri ve Gazellerdeki Sevgili İmajına Dair Bir Karşılaştırma

A Comparison Beloved Image In Love Masnavi And Gazals

Melike GÖKCAN TÜRKDOĞAN*

ÖZET

Klasik edebiyatta, “aşk”, “âşık”, “maşuk” kavramları, bilhassa divanlar üzerinden hükmedildiği için, daha ziyade idealize ve stilize oluşlarıyla bilinir. Divan şiirinde “sevgili” sıradan, beşerî vasıflardan, duygu ve düşüncelerden uzak, çoğu kez “put” benzetmesiyle tanımlanan bir varlıktır.

Kurgusal eserler olan aşk mesnevilerinde ise biraz da tahkiye tekniğinin gereği olarak düşünilemeyecek ölçüde realist yaklaşımların varlığı söz konusudur. Çalışmamıza kaynak teşkil eden Yusuf u Züleyha, Leyla vü Mecnun, Hüsrev ü Şirin, Hüma vü Hümayun, Cemşid ü Hurşid gibi aşk mesnevilerinde âşık ve sevgili karakterlerinin çok boyutlu, psikolojik derinliği olan, aşklarında çalkantılar, maceralar yaşayan son derece gerçekçi kahramanlar olduğu görülmektedir.

ANAHTAR KELİMELER

Divan şiiri, mesnevi, aşk, sevgili.

ABSTRACT

Since “love”, “loved”, “beloved” terms are considered in terms of divan poetry, it is known as being idealized and stylized. The term “lover” in Divan poetry is the being often defined as “idol” similitude, away from ordinary human qualifications, feelings and thoughts.

The existence of realist approaches is at issue to the extent not to be thought as need of some narrative technique in love masnavi, i.e fictional literature. It is seen in love masnavi such as Yusuf u Züleyha, Leyla vü Mecnun, Hüsrev ü Şirin, Hüma vü Hümayun, Cemşid ü Hurşid, constituting basis of our study that the loved and lover characters are extremely realistic characters having multidimensional physiological depth, and experiencing vibrations and adventures in their loves.

KEY WORDS

Classical Ottoman poetry, Masnavi, love, beloved.

* Yrd. Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

GİRİŞ

“Aşk”ın sanatı besleyen ana kaynaklardan biri olması keyfiyeti evrenseldir. Bilhassa şiir, aşktan doğar, aşkı terennüm eder. Divan şiiri ise, Prof. Dr. İskender Pala’nın deyişiyle “aşkın öz yurdu, has bahçesi”dir. (Pala,2006: 274) Divan şiirini besleyen en büyük kaynaklardan biri olan tasavvufi düşüncenin de merkezinde “aşk” yer almaktadır. Tasavvufi düşünceye göre, mutlak cemal sahibi Allah, kendi güzelliğine ayna olsun diye âlemi yaratmıştır. Görüşleriyle klasik edebiyatımızı derinden etkileyen İbn-i Arabî, “Ben gizli bir hazine idim, bilinmeyi istedim ve bu yüzden bu âlemi yarattım.” mealindeki kudsî hadis olarak rivayet edilen sözde bilinmekten kast edilenin “muhabbet/aşk” olduğunu; varlık âleminin Allah’ın sevgiyle tecelli etmesinden meydana geldiğini ifade etmiştir. (M. Arabi, 2001: 327)

Klasik şiirde aşkın iki farklı görünüşü tecessüm eder: Aşk-ı hakiki (İlahi aşk), aşk-ı mecazi (beşerî aşk). Ancak, Mecnun’un ‘Leyla’dan ‘Mevla’ya uzanan aşk macerası bu iki ayrı yolu tek bir ana yola bağlamıştır. Aşk ne şekilde tezahür ederse etsin mahiyeti tekdir: Sevgiliye ulaşma mücadelesi.

Bu bağlamda, “sevgili” aşk denkleminin esas unsurudur. Divanlarda “sevgili” kelimesini karşılayan yüzden fazla kelime, ifade ve terkinin kullanılması önemli bir göstergedir. (Pala,2006:275)

Bu çalışmamızda klasik şiirin anahtar kavramlarından olan aşk olgusunun odağında yer alan “sevgili” tipini çözümlemeyi hedefliyoruz. Çalışmada gazelerde ve mesnevilerde çizilen sevgili tipi realite ve sembolik örüntü açısından karşılaştırılmış; “beşerî bir varlık olarak sevgili” ve “değerler bütünü olarak sevgili” meseleleri irdelenmiştir.

I.GAZELERDE SEVGİLİ İMAJI

Divan şiirinin ekserini teşkil eden gazelerde “sevgili”, sembollerle dile gelen değerleri ifade eder. Sevgili, gündelik hayatın içinde var olamayacak derecede idealize ve stilize edilmiştir. Gazelerde sevgilinin görünür ve anlaşılır özellikleri değil, bir klişe halinde kabullenilen karakteristik vasıfları vardır.

Sevgilinin vasıfları, Nedim’in gazelleri gibi istisnai örnekler bir yana, birbirinin neredeyse aynısıdır.

Fizikî özellikleri açısından gazellerde çizilen sevgili tipi şu unsurlarla örül-
müştür:

Ok gibi görünen kirpikler, yay gibi gerilmiş tehditkâr kaşlar; nergis gibi mest gözler; görünmez olan, yok farz edilen, fakat varlığı yakutu ya da şarabı hatırlatan ağız; rüzgârda dağılmış sümbüller olan saçlar; ay ve güneş gibi bir yüz ve yüzü gölgeleyen tüyler yani hat; kement gibi tehlikeli zülüfler; misk ü amberi veya bir "Hindu"yu çağrıştıran benler; servi gibi hatta daha da uzun endamlı boy.

Bu tasvir, çoğu kez cinsiyeti, hatta insani vasıfları belirgin olmayan tama-
men stilize bir varlığı göstermektedir. Şiire ilham kaynağı olan "sevgili", beşerî
özelliklerinden ziyade taşıdığı sembolik anlamlarla şiirin rengini vermektedir.

Tanpınar, klasik şiirde sevgilinin idealize edilmesini şu şekilde değerlendirir:

*"Şunu da söyleyelim ki bu ideal sevgili portresini olduğu gibi veren, tipin kendisi-
ne sadık eserlerde sevgilinin cinsini tayin güçtür. O bize daha ziyade çok idealist üslûp-
lardaki heykel veya resimler gibi sadece güzelliği ve kudretiyle gelir".* (Tanpınar,
1982:9-10)

Sevgili tipinin fizikî unsurları gibi karakter özellikleri de daima aynıdır.
Sevgili, hercâh-rneşreptir, kendisine, samimi ve saf duygularla bağlı olan
"âşık"dan ziyade agyara yönelir. "Cevredici", "sitemkâr", "zâlim". "kâfir",
"kan dökücü", "bî-rahm" olmak onun vasıflarıdır. Vefasızdır, sevgisine güve-
nilmez. Rakiple buluşur, âşıktan sevgisini saklar. Âşığa özel muamelesi zulüm
üzerinedir. Davranış tarzıyla âşığı imtihan eder.

*"(Sevgili) Söz verir ama sözünde durmaz. Vuslatı yoktur. Âşığın ağlaması, âh u
feryâdı ona zevk verir. Daima eziyet verir. (. . .) Kolay kolay kendisini göstermez. Bay-
ramlarda lutfedip dışarıya çıkar da uzaktan seyredilebilir. (. . .) Zenginliği, ihtişamı,
parayı sever. Ona canlar kurban edilir, uğrunda rakipler öldürülür. Bütün bu huylarıy-
la her ne çeşit icraat yaparsa yapsın, ona kızılmaz."* (Pala, 2006:281).

Âşığın canına kast etmesi sevgilinin en büyük aşk ihsanıdır.

Hayâli, sevgilinin kendisini sevene kin duyduğunu söyler, âşığı öldürmek
ise onun sanatıdır:

Dilber oldur ki mahabbet edene kîni ola

Âşık öldürmek anın san'at ü âyîni ola (Tarlan,1992:s.95)

Sevgilinin kıyıcı, zulmedici vasfı âşıkların can u gönülden razı olduğu bir şeydir. Can, zaten sevgiliye feda edilirse bir kıymet ifade eder. Fuzûlî'ye göre 'sevgili'yi kendi canı için seven âşık değildir.

Cânı kim cânânı için sevse cânânın sever

Cânı için kim ki cânânın sever cânın sever (Akyüz, vd., 2000: s.171)

Âşık, sevgilinin haz vesilesi olmadığını bilir. Sevgili uğruna ölmek çok defa şehitlik mertebesi olarak anılır. (Batislam, 2003: 187)

Gazellerde bu vasıflar ile anılan sevgili, Tanpınar'ın tespitiyle divan şiirindeki saray istiaresinin bir unsurudur. Sevgili tasvirinde bir hükümdar metaforu gizlidir.

"(Sevgili) sevmez, bir nevi tabîî vergi gibi seilmeyi kabul eder. İsterse iltifat ve lutfeder. Hatta hükümdar gibi ihsanları vardır. Yine onun gibi isterse bu lutfu ve ihsanı esirger. Hatta cevr eder, işkence eder, öldürür. Kıskanılır, fakat kıskanmaz. Bir saray, bir yığın mabeyinci, gözde veya gözde olmaya namzetlerle doludur. Sevgilinin etrafında da rakipler vardır. Âşık tıpkı bir saray adamı gibi bu rakiplerle mücadele halindedir." (Tanpınar, 1982: 6)

W. Andrews da gazeller üzerinde yaptığı tahlil çalışmasında içerik ve kelime seçimini değerlendirerek Tanpınar'la aynı sonuca ulaşmıştır. Buna göre, padişahın şahsında toplanan otorite ilişkisi, şiir geleneğine de yansımıştır. Bunun en önemli göstergesi ise gazellerde, "hükümdar için kullanılan terimlerin çok büyük bir çoğunlukla sevgilinin; kul için kullanılan terimlerin de 'âşık'ın karşılığı olarak " görünmesidir. (Andrews, 2003: 115)

Gazellere konu olan sevgili tipinin, dünyevî iktidarı sembolize edebileceği gibi klasik şiirin ekserini teşkil eden tasavvufi şiirlerde de mutlak hâkim, mutlak cemal ve kemal vasıflarının sahibi Allah'ı temsil ettiği de bir gerçektir. Bu durumda, sevgili karşısındaki mutlak teslimiyetin Allah'a tam bir bağlılığı, sevgiliye kavuşma yolundaki mücadelenin ise "fenâfillah" mertebesi yolunda kat edilmesi gereken "seyr ü süluk" yolculuğunu ifade ettiğini söylemek mümkündür.

Tüm bunlar gazellerdeki "sevgili" tipinin genellikle beşerî vasıflardan azade, 'aşkın' bir varlık olduğunun ifadesidir.

II.AŞK MESNEVİLERİNDE SEVGİLİ İMAJI:

Mesnevilerde sevgili bambaşka bir karakterde tezahür eder. “Hüsn ü Aşk” gibi tamamen sembolik mahiyetteki mesneviler hariç, aşk mesnevilerinde “sevgili tipi” karakter yönünden birbirinden farklı, çok katmanlı, psikolojik ve fizyolojik realitesi olan, zaman zaman idealize edilseler de beşerî zaafı, ruhsal iniş çıkışları, hayat karşısındaki duruşları, âşıklarına karşı tutumları son derece canlı tablolar halinde resmedilen kahramanlar olarak görünmektedir.

Gazellerdeki sevgili tipinin aksine, mesnevilerdeki sevgili tipi tüm fizyolojisiyle müşahhasdır. Cinsiyeti, hüviyeti ve ismi bellidir. Gazellerde, resim (nakş/suret) gibi tek cepheden görünen sevgili portresinin en belirgin özelliği, bir resim kadar duygulardan âzâde ve kayıtsız olmasıdır. Oysa mesnevide sevgili âşığın duygularından etkilenir. Bunun dikkat çekici örneklerinden birisiyle Hüma vü Hümayun mesnevisinde karşılaşmak mümkündür. Kadın kahraman Hümayun, kendisine uzaktan âşık olup, rahatını ve saltanatını ardında bırakarak yollara düşen âşığı merak eder. Onu huzuruna kabul eder. Hikâyesini dinlerken de görünüşünden hallerinden etkilenir. Âşığın “cefâsı sırrına mahrem” ve hâlinden “haberdâr” olur. (Horata,1990: b.2098-2152)

*Çü gördi lâle-ruh şâhı Hümayûn
Pür oldı nergisinden lâlesi hûn*

*Ser-i zülfinden oldı gey müşevveş
Düşürdi ruhları cânına âteş*

*Cefâsı sırrıyla mahrem oldı
Belâsı derdine hem hem-dem oldı*

*Haberdâr oldı âlâr-ı ta’abdan
Getürdi mihri la’l-i dürc-i lebdan* (Horata,1990: 2148-2152)

Aşk mesnevilerindeki sevgili tipleri tahlil edildiğinde modern roman kahramanlarına yakın kişilik özellikleri olan gerçek insan karakterleriyle karşılaşmak mümkündür.

Aşk mesnevilerde sevgili, kendisi de âşık olan, acı çeken, sevdiğine kavuşmak için mücadele ederken bir yandan da kendi benliğiyle savaşan, vuslat arzulayan, âşığıyla ilgilenen, konuşan, ağlayan, gülen, gerçek bir insan tasavvurudur.

Gazellerdeki sevgili, duruşu, davranışı karakter hususiyeti yönünden tüm divan şiirinde aynı tipi resmederken, mesnevi kahramanları birbirinden farklı, kendilerine mahsus halleri tutum ve davranışları olan, değişik kişilik özellikleri gösteren karakterlerdir. Leyla, Şirin, Hurşid, Züleyha gibi kadınlar aşklarına sonsuz sadakat göstermeleri ve aşk uğruna canlarını fedaya hazır olmaları gibi belli davranışlar çerçevesinde ortak paydaya alınabilirler; ancak, kişiliklerinin rengi, dokusu, ruh yapıları ve yaşadıkları macera birbirlerinden farklıdır.

Tüm aşk mesnevilerindeki kadın kahramanlar içinde en güçlü, en karmaşık karakter Züleyha'dır. Mesnevilerde Züleyha, bir âşık olarak erkek kahramanın rolünü üstlenir.(Türkdoğan b,2008: 233) Naz makamında Yusuf durur, niyaz makamında Züleyha. Onu elde etmek için açıktan mücadele eder. Rüyalarında gördüğü sevgilinin peşinden uzak diyara sürüklenen de, 'mâşuk'tan visal dileyen de, ona kavuşmak için gözü kara olarak her maceraya atılan da Züleyha'dır. Züleyha'nın üstlendiği *rol değişimi* şu mısralarda tam olarak ifade-sini bulur.

Ne du'â çâre eyledi ne füsûn

Oldu Leylâ'yı hüsn iken Mecnûn (Onur,1991:204)

Yusuf u Züleyha mesnevilerinde bir âşık karakter olarak Züleyha yüceltilmiştir. O, kocasını aldatan, ahlaksız bir kadın olarak çizilmez. Mesnevilerde Mağrip sultanının kızı olarak hikâyeye giren Züleyha, genç kızlığa adım attığı dönemde rüyalarına giren Yusuf'a kim olduğunu bilmeden âşık olmuştur. Meçhul sevgilisinin aşkı yüzünden zincirlere vurulacak derecede aklını yitiren genç kız, bir gece yine rüyasında Yusuf'u görür, Yusuf, ona Mısır azizi olduğunu açıklar. O yüzden Züleyha hiç görmeden Mısır aziziyle evlenmek ister. Oysa Mısır azizliği Yusuf'un gelecekte elde edeceği makamdır. Züleyha, Yusuf'la evlendiğini zannederek vezir Kıtîr (Potifar) la evlenmiştir. Evli olduğu halde hiç tanımadığı Yusuf'un aşkına sadık kalır, vezirle beraber olmaz. Züleyha'nın bu dramatik hikâyesi, O'nun Yusuf'a kavuşmak için yapmış olduğu her hareketi mazur gösterir.

Züleyha, tüm mücadelesine rağmen, Yusuf'u elde edemez ve bir felakete sonuçlanabilecek karşılaşma anında hiç çekinmeden Yusuf'u suçlar. Yusuf'u canından bile çok severken onu zindana, hatta ölüme götürecektir iftirayı atmakta kendini alamaz. Burada kendini savunma içgüdüleriyle birlikte öfke ve intikam hissine dönüşen bir his patlaması da görülmektedir. Modern roman kurucusunda rastlanabilecek bir ruhsal çatışma Yusuf u Züleyha konulu tüm mesnevilerde başarıyla canlandırılır. (Türkdoğan 2008 a:103)

Bu durum, âşık karakter olarak yüceltilen Züleyha'nın tutarsızlığı olarak gösterilmez. Bilakis içinde derin tezatlar barındıran kadın kahramanı yalnızca olmaktan kurtarır; aşkıyla beraber yıkıcı ihtirasının da ustaca resmedildiği çok renkli, çok boyutlu bir karaktere dönüştürür.

Züleyha, bu paradoksal duruşuyla, bir yandan Doğu toplumlarında bir kadından beklenmeyecek cüreti, istediğini elde etme yolunda asla geri adım atmayışı, bu uğurda en kötü sonuçları bile göze alışıyla aktif ve gözü pek bir karakteri canlandırırken; diğer yandan yine Doğu hikâyelerinde hep olduğu gibi, ağlayıp inleyen, ümitsiz aşkına aklını ve canını feda eden klasik âşık tipiyle de örtüşür. (Türkdoğan,2008a:103)

Züleyha,tam bir çıkmaza saplandığı bu durumda hem sevgilisiyle hem de toplumla hesaplaşma peşindedir. Öncelikle, adını dillere düşüren Mısırlı kadınlara bir ders vermeyi planlar. Burada masumiyetini ispatlamağa çalışan evli bir kadın gibi davranmaz. Tam tersi, aşk davasında haklılığını ispatlama peşindedir. Tüm kadınları bir ziyafette toplar, ellerinde bıçak varken Yusuf'la karşılaştırıp ellerini kesmelerini sağlar. Kadınlara böyle bir aşka düşmekte onu haklı bulurlar.

Ardından Yusuf'u zindana attırır. Onu yola getirmek, reddedilişinin hesabını sormak peşindedir. Bunu yaparken kalbinin bir yanı sevgilisinin acı çekmesini istemez. Zindancıdan Yusuf'u hoş tutmasını, onun boynuna zincir vurmamasını, yüzünü taze su ile yıkamasını, saçlarını gülsuyu ile taramasını ister. (Onur, 1991: 350)

Yusuf'un zindan yılları Züleyha'nın âşık karakterinin sivri köşelerinden törpülediği, ayrılık ve pişmanlık ateşinin potasında eriyerek yeniden şekillendiği bir dönemdir. Servetini, sağlığını, güzelliğini, itibarını hâsılı tüm maddi varını bile isteye tüketir. Zamanını gözyaşı içinde geçirir ve yaşlanmaya başlar. Güzelliği altüst olur. Malını mülkünü Yusuf'tan haber getirenlere dağıtır. Malı mülkü de bitince kimse yanına uğramaz olur. Ecel bile onu unuttur. Kendine neyden bir ev yapar. Tıpkı Yakup'un "kulbe-i ahzan"a çekilmesi gibi kendini

Yusuf dışında tüm dünyaya kapatır. Maddi yönü ezilirken manevi yönü yücelir. Hikâyenin bu bölümünde Züleyha, artık kendisiyle hesaplaşmaya girişmiştir. Tüm manevi varlığını yeniden yapılandıracak bir sorgulamaya girer.

Hüsrev ü Şirin, altıncı yüzyıl Sasani hükümdarlarından Hüzmüz'ün oğlu Hüsrev-i Perviz ile bir Ermeni prensesi olduğu tahmin edilen Şirin'in arasında geçen aşk macerasını ve bu arada Ferhat'ın dramını konu edinen bir mesnevidir. Taberi Tarihi ve Şehname'de geçen bu macera tarihi bir vakıa olarak aktarılmaktadır. (Çulhaoğlu,2002:3)

Tarihi bir şahsiyet olan Şirin, mesnevilerde klasik şiirin güzellik anlayışını yansıtan fizikî tasvirleriyle tanıtılırken hikâye kurgusu içinde bir sevgili tipi olarak güçlü karakter özellikleri gösterir.

Şirin, kıskançlığa kapılarak sevgilisi Husrev'in karısını öldürtecek derecede haşın ve sert olabilen mizaca sahiptir. Hikayenin sonunda Husrev'i öldürüp kendisine talip olan Şuriye'ye karşı da kendi canına kıyarak meydan okumuştur.(Tavukçu,2000: 152)

Şirin, ata biner, ava çıkar, kız arkadaşlarıyla işret meclisi tertip eder. Atı Gülgün "rüzgârdan hızlı"dır. Husrev, onunla av esnasında karşılaşmış ve cesur ve güçlü tavırlarından etkilenmiştir. Şirin, kendisi bir ahu iken aslanlar onun elinde avdır. (Tavukçu,2000:344)

Aşk mesnevilerindeki kadın karakterler içinde Şirin'in ön plana çıkan özelliği, iki güçlü aşk arasında yaşadığı duygusal gerilimdir. Mesnevilerde başarıyla canlandırılan Şirin- Ferhad- Husrev aşk çatışmasında Şirin'in çizdiği tablo, gazellerdeki rakibe yüz veren, âşığa cefa eden sevgili imajından çok farklı dramatik bir kurgu içermektedir.

Klasik edebiyatta sevgilinin, âşığa kayıtsız davranıp rakibe iltifat ederek zulmetmesi, cevri ü cefa çektirmesi beklenen bir durumken Husrev, Şirin'den bağlılık ve teslimiyet beklemektedir. Onun, Ferhad'a olan alakası bir yana, Husrev'in evliliklerini kışkırdığı için kendisini kabule yanaşmaması âşığı usandırmaktadır. Husrev, "şuh" sevgilinin eziyetinden bıkkınlık gösterir:

Bana bir lutfi bin kahrına degmez

Ne var tiryâk ise zehrine degmez (Ahmed Rıdvan:5995)

Niçün bir şûha virem mülk-i cânı

Ki bilmeye dikenden bûstânı (Ahmed Rıdvan:5996)

Şirin'in eziyeti âşığı rakiple ezme arzusundan kaynaklanmaz. Husrev'e uğrunda ölecek kadar bağlıdır. Ancak, Husrev'in güçlü, tutkulu fakat vefasız âşık karakteriyle Ferhat'ın kendisine tüm varlığını adayan saf ve samimi aşkı arasında duygusal çalkantılar yaşamaktadır. Onun yaşadığı bu bocalama Ferhat için bir ümittir.

Kendisi için uzak otlakların sütünü sarayına akıtan kanalı inşa ettiğinde Şirin, Ferhat'a iltifat eder ona hediyeler verir yaptığı işi över. Şirin'in iltifatı Ferhat'ı mecnuna çevirir. Çöllerde vahşi hayvanların arasında ağlayıp inleyerek günlerini geçiren Ferhat'ın "dolunay'a benzeyen vücudu hilale" dönmüş, fil iken karıncaya benzemiştir. (Tavukçu,2000:360)

Bu aşkın dillere düşmüş olması Husrev'i huzursuz eder ve onu imkânsız bir işe, Bisütun dağına delmeye sevkeder. Bu başarılması imkânsız işin Ferhat'ın sonu olacağını tahmin etmektedir. Ferhat kazmayla dağı delmeye girişir. Bu olağanüstü mücadelesi Şirin'in gönlünde karmaşık duygular uyandırmıştır. Giyinip süslenip tek başına Bisütun dağına Ferhat'ı görmeye gider. Burada Ferhat'a ümit verecek tarzda davranır. Peçesini açıp yüzünü gösterir, ona kendi eliyle şarap sunar, onunla sohbet eder ve kendisi için söylediği aşk şiirini dinler.

Şirin'in bu tutumu mesnevide ahlâki bir zaaf gibi gösterilmez. Bilakis, mesnevide Şirin, insan kalbine değer veren bir kadın olarak görünür. Ferhad onun suretini dağa nakşetmiştir ama Şirin, "put" gibi kayıtsız değildir. Ferhad'ın aşkını takdir etmiş, ona karşı saf hisler duymuştur. Ferhad'ın ölüm haberiyle gözyaşları dökmesi, kara matem giysileri giyip saçını başını yolması, Ferhad'ın na'sını gülsularıyla yıkayıp büyük bir cenaze merasimi tertip etmesi ve onu "aşk şehidi" olarak anması mesnevide Şirin'in duygusal karakterinin başarıyla çizildiği dramatik bölümlerden biridir. Şirin'in büyük acısı karşısında duyarsız kalamayan Husrev de, Şirin'e taziye mektubu gönderir. (Tavukçu,2000:395)

Ele aldığımız bir diğer mesnevi Cemşid ü Hurşid'tir. Mesnevideki tasvirlerine göre Hurşid, klasik edebiyatın sevgili tipini fizikî özellikleri yönünden ideal güzelliğin taşıyıcısı olmasıyla yansıtır. Hurşid, ince, endamlı, zülüfleri kıvrım kıvrım misk kokulu, dudakları şeker, şarap, dişleri inci, gözleri nergis gibi baygındır. Ancak karakter yönünden klasik sevgili tipinden oldukça farklıdır. Zaman zaman erkeksi özellikler de gösterir. Ata biner, ava çıkar, içki meclisleri tertip eder.

Ayrıca güçlü ve mücadeleci bir tiptir. Aklına koyduğu bir şeyi elde etme konusunda oldukça hırslıdır. Ciddi anlamda zorluklarla karşılaştığında, emeline nail olmak için serinkanlı planlar yapar. Bu bağlamda sevgili tipinden bek-

lendiği gibi kırılğan, edilgen ve pasif değildir. Söz gelimi, Leyla gibi kaderine razı olmayı ve sessizce acı çekmeyi kabullenmez. Aktif ve mücadeleci olması vasfıyla Züleyha'ya benzemektedir. O da tıpkı Züleyha gibi sevgilisine kavuşmak için aradaki engelleri kaldırmaya bakar.

Cemşid'le aralarındaki ilişkinin engellenmesi için hapsedildiği kalede sevgilisine kavuşma yolunda planlar yapar ve onu gizlice içeri almayı başarır. Tüm engellere rağmen onunla görüşür.

Evli bir kadın olarak da zaman zaman kocasının ve kendi ailesinin istekleri arasında kalmaktadır. Bu durumu başarılı bir politika izleyerek aşar. Evlendikten sonra Cemşid Çin'e ailesinin yanına dönmek istemektedir ancak Hurşid'in annesi de sadece Rum kraliçesi olarak değil kocasının üzerinde etkili güçlü bir kadın olarak da gençlerin hayatı hakkında karar vermektedir. Bu durumda Cemşid'le birlikte Çin'e gitmeyi arzu eden Hurşid, meseleyi halletmek için akılcı planlar yapar. Babası üzerinde etkili olan annesiyle daha fazla zıtlaşmanın zarar getireceği gerçeğinden hareketle ve Çin'e gitme planından vaz geçmiş gibi görünür. Ortalık yatışınca kocasıyla birlikte sürek avına çıkmak istediğini bildirir. Hiç kimsenin dikkatini çekmeden uzaklaşır ve kaçarlar.

Mesnevi'de Hurşid'in oldukça serbest davrandığı görünmektedir. İçki meclisi düzenlemeyi sever. Huzuruna gelen erkek misafirleri kabul eder ve onlarla sohbet eder. Cemşid'in adamlarından biri olan Mihrab, Cemşid'i tanıtmak için Hurşid'in ziyaretine giderek hediyeler sunmuştur. Hurşid, hediyelerle ilgilenir, Mihrab'la sohbet eder, ardından kendisine âşık olup yollara düşen ve Rum diyarına kadar gelen Çin'li şehzadeyi de huzuruna kabul eder. Cemşid'den hoşlanınca onunla sık sık sohbet ve işret meclisi tertip eder.

Süheyl ü Nevbahar hikâyesinde de kadın kahraman, Hurşid gibi gözü pek ve atılgandır. Bir padişah kızı olan Nevbahar, Süheyl'i gizlice dairesine almak gibi bir davranışa cüret ettiği gibi onunla kaçmak isterken başına gelen maceraları göğüslemesi de bir kadından beklenmedik ölçüde cesurcadır. Haydutlarla mücadele eder, bir gemiyle seyahat eder ve burada kendisine âşık olan bir prensin elinden kurtulmak için hile yapar. Tüm mücadelelerden sonra Süheyl'e kavuşur. (Horata,1990:136)

Leyla, mesnevilerde sevgili tipinin sosyal ve psikolojik gerçeklik zemininde başarıyla kurgulanmış modelidir. Mesnevinin tasavvufi boyutunda üstlendiği sembolik anlamlar bir yana tahkiye içinde bir "sevgili" modeli olarak Leyla, Züleyha gibi çok katmanlı psikolojik yapıya sahip olmamakla beraber, zaman

zaman erkeksi özellikler gösteren Züleyha, Hurşid gibi kahramanlardan sosyopsikolojik açıdan daha gerçekçidir.

Leyla toplumun kadına yüklemiş olduğu rolün farkındadır, içinde bulunduğu durumu pasif mücadele ile aşmaya çalışır. Kays'la aralarında çıkan ilk aşk dedikodusu onun serbestçe âşığına gördüğü mektepten alınıp eve kapatılmasıyla sonuçlanmıştır. Annesi ona bir genç kızdan beklenenin ismini ve aile şerefini ağızlarına düşürmemek olduğunu söyler. Bir oğlan şerefini yitirmeden âşık olabilir fakat “âşık”lık vasfı kıza layık değildir.

K'ey şûh nedür bu güft ü gûlar

Kılmak sana ta'ne ayb-cûlar

Niçün özüne ziyân edersen

Yahşi adunı yaman edersen

...

Oğlan aceb olmaz olsa 'âşık

'Âşıklık işi kıza ne lâyük

Ey iki gözüm yaman olur 'âr

Nâmusumuzu itürme zinhâr (Doğan, 2007: b.643-670)

Leylâ tam bir hapis hayatı yaşamaktadır. Mecnûn'un kendisini bırakıp gitmesinden ve hiç aramamasından şikâyetçidir. Talihinden, çaresizliğinden, eli kolu bağlı beklemek zorunda oluşundan yakınır. Mesnevinin bu bölümünde Leyla'nın halini ifade eden kelimeler “içe kapanma” ve “hapsolma” ile ilgilidir. Erkek kahraman derdini açıkça ifade ederek çöllerde serazat dolaşır dururken, kadın kahraman içe kapanır derdini mumla, pervaneyle paylaşır.

Aşk mesnevilerindeki kadın kahramanlar içinde belki en pasifi Leylâ'dır. Ancak, feodal yapının kadına biçtiği rolü taşıyan ve bir aşiret kızı olarak başta kendi annesi tarafından olmak üzere sürekli denetlenen Leylâ'nın da aşkı uğruna çılgınca şeyler yapabilecek potansiyeli vardır. Eğer Mecnun, aşkın bizatihi kendisine değil de sevgiliye yönelmiş olsaydı, yani sevgilinin varlığı Mevlâya giden yolda bir vesileden ibaret olmasaydı, Leyla kendisine kavuşmak için her

şeyi göze alabilirdi. Leyla'nın büyük bir cesaret örneği gösterip çölde onu bulması bunun göstergesidir.

Aşk mesnevilerindeki kadın kahramanların ortak yönü onların sıradan kadınlar olmayıp hepsinin gerçek ya da muhayyel bir ülkenin sultanı olmalarıdır. (Leyla da aşiret reisinin kızıdır) Divan şiirindeki "sultan" imajı mesnevilerde bu şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, klasik şiirdeki "sevgili" imajının mükemmellik unsurlarından birisi olarak da değerlendirilebilir. Öte yandan pratikte kadın kahramanların özgür davranabilen, irade ve iktidar sahibi kişiler olmalarını sağlamakla hikâye kurgusunu da güçlendirmektedir.

SONUÇ

Bu çalışmamızda, divanlarda daima aynı şekilde stilize edilen sevgili tipinin statik yapısıyla kurgusal eserler olan mesnevilerde, eserden esere değişen kendine mahsus hususiyetlere bürünen sevgili karakterlerini karşılaştırdık.

Klasik şiirde "sevgili" genel olarak ele alındığında, fizikî unsurları yönünden beşerî vasıflarıyla belirgin değildir; soyut tasvirlerle, sembolik metaforlarla örülmüş, cinsiyeti ve hüviyeti belirsiz, stilize bir tiptir. "Sevgili" kusursuz, mükemmel, hükümran, fakat aynı zamanda insani duygulardan arınmış "put" gibi bir suretten ibarettir.

Mesnevilerde ise "sevgili" tipinin canlı ve hayatın içinden şahsiyetler olarak çizildiğini söylemek mümkündür. Fizikî ve ruhsal özellikler açısından sevgili tipinin pek çok bakımdan idealize edilmiş olmasını dönemin sanat anlayışının gereği olarak kabul etmek gerekir. Bununla beraber, mesnevilerin kadın kahramanları olan "sevgili"nin son derece gerçek, müşahhas ve şaşırtıcı derecede "yalnkat"lıktan uzak olduğu rahatlıkla söylenebilir. İncelediğimiz mesnevilerde, kadın kahramanlar, hayalleri, tereddütleri, pişmanlıkları, duygusal gerilimleri ile modern roman kahramanları gibi çok katmanlı bir yapıya sahiptir.

Gazelerde çizilen sevgilinin âşğın acılarına karşı duyarsız, acımasız ve vefasız olması ona yakıştırılan karakter yapısının bir tezahürüdür. Sevgili beşerî tüm zaafardan uzak olduğu gibi duygulardan da arınmıştır. Her hâliyle bir puttur o. Oysa, mesnevilerinin kadın kahramanları Hürşit, Hümayun, Züleyha, Şirin ve Leyla ideal bir sevgili tipi olmanın yanı sıra sevdikleri uğruna her şeyi göze alabilen cesur âşıklardır aynı zamanda.

Tüm bu göstergeler klasik şiirin iki ana kolu olan divanlar ve mesnevilerin en temel farklılığını gözler önüne sermektedir. Aşk konulu gazeller ve mesnevilerdeki sevgili yorumunun farklılığının sebebi mesnevilerin kurgusal eserler

oluşundan kaynaklanmaktadır. Bir manzumenin bir hikâye anlatıyor oluşu onu ister istemez salt güzelliği terennüm eden manzumelerden ayırmaktadır. Kurgunun gereği olan olay örgüsü ve şahıslar kadrosunun birbiriyle ilişkisi sevgiliyi statik bir değer olmaktan çıkarıp olaylara karışan, etkileyen ve etkilenen, düşünen, hisseden, çatışmalar ve gerilimler yaşayan gerçek bir varlığa dönüştürmektedir. ©

KAYNAKLAR

- AKTAŞ, Şerif(1998) *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları
- AKYÜZ, Kenan,vd.(2000) *Fuzuli Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları
- BATİSLAM, H. Dilek (2003) “Divan Şiirinde Aşık, Sevgili, Rakip Üçlüsü ve Ölüm” *Folklor Edebiyat*, C.IX, S.34, s.186-199.
- ÇULHAOĞLU, Gülşen (2002) *Şeyhi'nin Hüsvrev ü Şirin Mesnevisindeki Aşk İlişkileri*, Ankara: Bilkent Üniversitesi Ekonomi Ve Sosyal Bilimler Enstitüsü
- DEMİREL, Mustafa(1983) *Kemal Paşazâde, Yusuf u Züleyha, Seçmeler*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları
- FUZULİ (1981) *Leyla vü Mecnun*, (Haz. Hüseyin Ayan) İstanbul :Dergah Yayınları
- HAMDULLAH HAMDİ(1991) *Yusuf u Züleyha*, (Haz. Naci Onur), Ankara: Akçağ Yayınları
- HORATA, Osman (1990) *Cemalî, Hümâ vü Hümâyûn (Gülşen-i Uşşâk)*, *İnceleme-Tenkritli Metin*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi
- KOÇİN Abdülhakim(2003) *Divân Şiirinde Şairlerin Aşka Yaklaşımları, Kastamonu Eğitim Dergisi Cilt:11 No:2 395-422*
- MUHYİDDİN İBN-İ ARABİ (2001) *Fütuhât-ı Mekkiye*, İstanbul: Esmâ Yayınları
- ÖZTÜRK, Zehra (2001) *Hamdullah Hamdî's Mesnevî Yusuf ve Zeliâ Introduction, Text, Analysis and Facsimile*, Harward University.
- PALA, İskender (2008) *Kitab-ı Aşk*, İstanbul: Alfa Yayınları
- PALA, İskender (1989) *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, I-II*, Ankara: Akçağ Yayınevi.
- PALA, İskender (1996) *Ah Mine'l-Aşk*, İstanbul: Kapı Yayınları,
- SETTARİ, Celal (1998) *Züleyha'nın Aşk Derdi*, Çev. M. Kanar, İstanbul:İnsan Yayınları.
- TARLAN, Ali Nihat (1992) *Hayâlî Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları
- TAVUKÇU, Orhan Kemal (2000) *Ahmet Rıdvan, Hüsvrev ü Şirin*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi
- TÜRKDOĞAN, Melike (2008a) *Klasik Türk Edebiyatında Yusuf u Züleyha Mesnevileri Üzerine Mukayeseli Bir Çalışma*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi
- TÜRKDOĞAN, Melike (2008b) “Bir Bildungsroman Olarak Aşk Mesnevileri” *EKEV Akademi Dergisi*, Sayı 37/Yıl: 12, s.227-238
- www. ekitap.kulturturizm.gov.tr